

Er is meer op de bodem van je hart

Wie in haastigheid leeft, mist kansen op bezinning, verdieping en spiritualiteit. Tijdens de Maand van de Spiritualiteit staat het thema 'Tijd maken' centraal. Joke Hermsen schreef het bijbehorende essay.

TJERK DE REUS

Joke Hermsen (1960), filosofe en schrijfster van romans, is een verrassende keuze van de organisatoren van de jaarlijkse Maand van de Spiritualiteit. Ze publiceerde over tal van culturele thema's, maar toonde geen affiniteit met welke religieuze traditie dan ook. Toch is er een goede reden haar te vragen het jaarlijkse essay te schrijven: Hermsens laatste, succesvolle boek heet *Stil de tijd*. Die titel verradt verwantschap met 'Tijd maken', het thema van de Maand van de Spiritualiteit.

Zuid-Frankrijk

In haar vorig jaar verschenen boek toont Hermsen zich een cultuurkritisch denker. Ze legt de focus bij de haastige oppervlaktigheid van onze tijd, die bepaald wordt door onze volle agenda's, de bliepjes van de mobiele telefoons en de almaar voortjagende wijzers van de klok. Die kloktijd, betoogt Hermsen, vormt de 'buitenkant' van ons bestaan. We hebben de klok nodig, maar tegelijk reikt ons 'hart' dieper. Onze eigenlijke tijd is onze 'innerlijke tijd', waarin herinneringen, ervaringen en verwachtingen van de toekomst op zeer persoonlijke wijze een rol spelen.

Dat verdient aandacht, vindt Hermsen. Maar hoe? Je zult moeten ontsnappen aan het ijzeren regime van de kloktijd, luidt haar remedie.

Ontsnappen was ook de daad die Hermsen stelde toen ze begon te werken aan het essay voor de Maand van de Spiritualiteit. Ze verhuisde voor een paar maanden naar Zuid-Frankrijk. Daar, in alle rust, probeerde zij haar diepste zelf in beeld te krijgen. Het leek verstandig een dagboekvorm te kiezen, "waarin ik niet zozeer het kennen en benoemen,

maar vooral de ervaring van tijd en ziel centraal zal stellen. Deze plek op het Franse platteland is daarvoor heel geschikt. Als je hier iets ervaart, dan is het wel tijd".

Op de bodem

Hermsens essay laat zich lezen als een doe-boek. Ze doet verslag van experimenten om haar ziel uit de tent te lokken. Haar ziel? Jawel, want de 'innerlijk tijd' lijkt verrassend veel op wat van oudsher de ziel heet. Ze lijken uitwisselbaar. Hermsen duidt die persoonlijke werkelijkheid van onze ziel ook wel aan als ons 'diepste zelf' of als de 'transcendentale dimensie' van de persoonlijkheid. Wat is het belang van deze introspectieve, naar binnen gerichte onderneming? Die transcendentale dimensie van het innerlijk herbergt ons ware ik, in zijn meest pure gedaante. Niet puur in de zin van smetteloos, maar in de betekenis van: daar berust jouw identiteit.

Word je gelukkig van een confrontatie met je diepste zelf? Volgens de schrijfster niet per se, want er huist ook allerlei onguurs op de bodem van ons hart. Freud heeft de deksel van die put een beetje opgelicht. Maar op de bodem van ons wezen rusten ook – en vooral, meent Hermsen – creativiteit, een besef van waardevolheid en inspiratie.

Verborgen surplus

Hoe hooggestemd de filosofische gedachtenspinsels van Hermsen soms ook mogen zijn, haar betoog cirkelt om een nuchter inzicht: neem rust, ga wandelen en laat je niet gek maken door alle impulsen die van buitenaf op je toekomen. Wie hierin slaagt, zit ongetwijfeld beter in zijn vel. Hermsen verwoordt dit met

Joke Hermsen meent dat op de bodem van ons wezen vooral creativiteit, een besef van waardevolheid en inspiratie rusten.

mooie citaten van Henri Bergson, die spreekt over het *moi profond* (het diepere ik) en Nietzsche, die de uitdrukking 'windstilte van de ziel' muntte. Die windstilte probeerde Hermsen te ervaren toen ze urenlang voor haar raam zat, uitdrukkelijk van zichzelf eisend niets te doen. Maar helaas: geen ziel, geen onzegbare diepten, geen fluisteringen uit de diepte van het zelf – eerder dorre verveling. Maar als zij aan het einde van het dagboek een paar dagen wandelt op de pelgrimsroute naar Santiago de Compostela, gebeurt er iets. Wat precies? Tja, dat blijft onzegbaar. Ook ongrijpbaar voor Hermsen zelf. Maar niettemin ervaart ze dat haar ziel ademt, dat ze ontvankelijk wordt voor haar diepere ik. Een mooie ervaring, vindt zij. Het verborgen 'surplus' dat op de bodem van de persoonlijkheid schuilt, manifesteerde zich.

God als bron

Voor lezers die thuis zijn in twintig eeuwen christendom, vormt het essay van Hermsen een ietwat vervreemdende exercitie. In de christelijke theologie en ook

in het Jodendom is bijzonder veel nagedacht over de ziel. Hermsen laaft zich niet aan deze bronnen. Ze filosofeert in een strikt moderne context, waarin de ziel het stellen moet zonder God als ultieme bron. Hermsen houdt bewust afstand, omdat in haar ogen de Kerk alleen wilde spreken over een schone, zondenloze ziel. Daar is niets aan, vindt Hermsen: alle leven is eruit!

Maar klopt deze waarneming? Eerder ligt het voor de hand te stellen dat Freud met zijn driftenleer en Nietzsche met zijn verborgen ressentimenten niets nieuws te berde brachten voor kerkelijke geschoolde oren en ogen. De ziel waarmee de Kerk zich verstond was altijd al een uiterst menselijke ziel, die zich bevlekt wist met kwaad – per ongeluk en met graagte. De goddelijke zuivering blijft in het ondermaanse altijd ten dele. Dante toonde deze tegenstrijdigheden van de christelijke ziel in zijn *Hel* en op de *Louteringsberg*. Zijn canto's vormen een echo van de oudtestamentische psalmen, waarin de ziel zijn verbondenheid beseft met lot

en schuld, met lust en schaamte, met vreugde en lof – en met goddelijk oordeel en genadevolle bevrijding.

Kortom, het perspectief van Hermsen is uitdagend, maar ook beperkt. Ze richt haar blik alleen op het diepst van het eigen innerlijk. Daarin schuilt naar haar overtuiging iets 'duisters en onoverkomelijks', waaraan je 'wel moet gehoorzamen' om te worden die je bent. Waarom 'moet'? Het lijkt erop dat het christendom op dit punt toch wel iets zinnigs heeft te melden. Bijvoorbeeld dat wie autonomie niet als een heilig beginsel koestert, ontvankelijk kan worden voor een morele oriëntatie die van buitenaf op ons toewaait. Het Hebreeuwse grondwoord *ruach* duidt hierop, evenals het nieuwtestamentische *pneuma*. De spirituele lezer die dergelijke noties een warm hart toedraagt, blijft bij Hermsen een beetje in de kou staan. ●

Joke Hermsen, *Windstilte van de ziel*, Uitg. Ten Have, 80 pp., pb., € 2,50.

De Bijbel verrassend uitgebeeld

Het Bijbels Museum in Amsterdam toont in een tentoonstelling 180 werken die een verfrissende interpretatie geven van verhalen uit het Oude en Nieuw Testament. *Wonder boven Wonder; Outsiderkunst en Bijbelverhalen* heet de tentoonstelling die nog tot 30 januari te zien is. De outsiders in de titel zijn 44 kunstenaars met een verstandelijke beperking. De zorginstelling Amerpoort, waar de kunstenaars wonen, heeft deze expositie samen met het Nederlands Bijbelgenootschap en Studio Berry Blok samengesteld.

De bezoeker maakt kennis met bijbelverhalen zoals die gezien worden door mensen met een verstandelijke beperking. Dat levert een selectie van 180 kleurrijke en verrassende werken op die verdeeld over alle zalen van het museum te zien zijn. De inspiratie hebben de kunstenaars

opgedaan in een atelier in Amersfoort, waar hun dagelijks verhalen uit de Bijbel voorgelezen werden. Daarnaast maakten zij kennis met bijbelse voorstellingen van beroemde meesters als Leonardo da Vinci en Rembrandt om hen te inspireren. Het levert verfrissende interpretaties op.

De werken in de expositie zijn te koop om met de opbrengst nieuwe kunst- en culturele projecten van Amerpoort te bekostigen.

Er een voorleesroute voor kinderen tussen de 4 en 12 jaar. Bij zes werken kunnen (groot)ouders hun (klein)kinderen zelf het bijpassende verhaal voorlezen. Voorts zijn er lezingen, workshops en rondleidingen. (KN)

Bijbels museum, Herengracht 366-368, 1016 CH Amsterdam. Kinderen t/m 12 jaar gratis entree. Info: www.bijbelsmuseum.nl.

